

Úrnapi körmenet: az Úrfelmutatás meghosszabbítása

FARAGÓ ISTVÁN

Babeş-Bolyai Tudományegyetem – Vallás, Kultúra, Társadalom
Doktori Iskola, Kolozsvár (RO)
istvan.farago@ubbcluj.ro

Jézus Krisztus valóságos jelenlétéről az Eucharishtiában templomon kívül a legjobban az úrnapi körmenetben¹ teszünk tanúságot, amelynek eredete az úrfelmutatásban gyökerezik. A XII. században Aquinói Szent Tamás transzszubsztanciáció tana, a belső átlényegülés tétele vagy akár a dogmatikai tanításai, amely az Eucharisztia himnuszaiiban fejeződtek ki, az Oltáriszentség imadását idézte elő.² Az ókori hívő nem érezte igazából, hogy mi a szentmise középpontja, a konszekráció nem tűnt ki, nem magasodott ki a szentmise többi részéből, az átlényegülés tana ezt segítette elő, hogy a szentmisének legyen egy központi része, az úrfelmutatás kifejlődjön.³ Az Eucharisztia misztériuma iránti tisztelet, hódolat mellett az a törekvés tör

- 1 A körmenetek nem keresztény eredetűek, a zsidó és pogány ünnepeknél is megtalálhatók, általános emberi természetből forrásznak. Rómában, a pogány kultuszban a körmenetek nagy jelentőséggel bírtak, amit nagy pompával rendeztek.
- 2 Vö. Molnár R.: *Az Eucharisztia tiszteletének fejlődése*, in: Kühn L. (szerk): *A ciszterci rend pécsi Nagy Lajos Gimnáziumának értesítője*, Pécs, 1938, 7–12, 10.
- 3 Vö. Diósi D.: *Teológiai és gyakorlatbeli hangsúlyeltolódások a középkor liturgikus életében és szemléletében*, in: *Studia Theologica Transsylvaniensia* 11 (2008), 99–131, 116–118.

előre, hogy látni akarták a szentséget. Ez volt az igazi oka az úrfelmutatásnak, hogy az ostyát és a kelyhet felemelték.⁴ Az Oltáriszentségben jelenlévő Krisztust úrfelmutatáskor különböző gesztusokban és imaformákban imádták. Az imák a szent színek alatt jelenlévő Fiút, Krisztust szólították meg, egyre több imát fogalmaztak meg az úrfelmutatáshoz. Minél jelentősebbé vált a vágy, hogy az Úrra nézzenek, annál inkább az imákat is hosszúra nyújtották.⁵ Az úrfelmutatási imák tartalma eleinte imádás volt, Krisztus megszólítása, jelenlétének megvallása és áldozatára való megemlékezés, elég, ha a jól ismert „Ave verum”-ra gondolunk.⁶ Az imádat fizikai testtartásban is kifejezésre jutott, bevezették a térdelést, a meghajlást, a harangok és csengők használatát,⁷ és hogy még ünnepélyesebbé tegyék az úrfelmutatást, hogy létrejöjjön a szemkommunió, a felemelt Oltáriszentséget megfüstölték.⁸ A szemkommunióhoz hozzájárultak az elevációs gyertyák,⁹ amelyek számát növelték. Egyes helyeken, hogy a fehér szent ostya még jobban kitűnjék, fekete leplet feszítettek ki az oltár hátoldalán.¹⁰ Az eleváció magával hozta, hogy az Oltáriszentséget kihelyezzék, hogy a hívek lássák, szemkommunióban részesüljenek. Egyes templomokban a templom falába, fülkébe helyezték szent ostyát, ahol a hívek a rácson keresztül imádták.

4 Lásd bővebben: Diósi D.: *Die „Heilige und heilbringende schau” spätmittelalterliche elevationsfrömmigkeit*, in: *Studia Universitatis Babeş-Bolyai Theologia Catholica Latina* 53 (2008/2), 3–35.

5 Vö. K. L. Quirin: *Die Elevation Zur heiligen Wandlung in der römischen Messe*, Dissertation Mainz, 1987, 21–22.

6 Vö. A. Heinz: *Schwerpunktverlagerung in der Meßfrömmigkeit: von der Elevations- zur Kommunionfrömmigkeit*, in: *Heiliger Dienst* 36 (1982), 69–79, 74.

7 A harangok/ csengők funkcióspektrumáról lásd: Diósi D.: *Totenkult bei den Christen. Die Übernahme jüdischer und heidnischer Trauergebräuche in die römisch-christliche Sterbe- und Begräbnisliturgie. Eine religions- und liturgiegeschichtliche Untersuchung*, Temesvár, 1999, 58–60.

8 Vö. Diósi D.: *Die „Heilige und heilbringende schau”*, 18.

9 Az elevációs gyertyák ábrázolása a művészetben is nyomatékkal bírnak, annyira megszokottá váltak az úrfelmutatási gyertyák, hogy a művészetben az ábrázolás részeivé lettek. Raffaello „A bolsenai mise” című festményén a kórus szolgálai égő gyertyát tartnak a celebráns pap mögött. Vö. Quirin: 146.

10 Vö. T. Radcliffe: *Miért járjunk szentmisére?* (ford. Lukács J.), Budapest, 2011, 19.

Az Oltáriszentség állandó kitétele lényegében a úrfelmutatást helyettesítette, hogy a hívek szemkommunióját biztosíthassa.¹¹ A hívő az Eucharisztia közvetlen nézése által közvetlen viszonyra, kapcsolatra igyekezett Krisztussal, és a szentségi látás, imádás a szentségi áldozást kezdte pótolni. A valóságos áldozást felváltotta a szemáldozás, a szemkommunió, és akkor tekintették érvényesnek a szentmisét, ha látták az Oltáriszentséget.¹² Az ókorban, a középkorban a szent ostyát szentmisén kívül nem láthatták. Kivételt képezett, amikor a pap a betegek szentségét nyilvánosan, a hívek kíséretében letakart kehelyben vitte a viaticumot, de amelyet csak a betegnek mutatott meg.¹³ Az úrfelmutatás után ez megváltozott, azt a liturgikus gyakorlatot eredményezte, hogy az Oltáriszentséget kivitték körmenetben, amelynek köszönhetően a hívő nép különböző módon imádhatta.

Legszorosabban az úrfelmutatáshoz az úrnapi körmenet kapcsolódik. Ennek az ünnepnek a szülőhazája Olaszország, szülővárosa Orvieto. Orvieto méltán és joggal viseli az úrnapi városa címet. IV. Orbán pápa 1263-ban udvarával itt tartózkodik. Ugyanebben az időben egy Péter nevű prágai pap kételyekkel a szívében Rómába zarándokol. Abban kételkedik, hogy Jézus valóságosan jelen van az Eucharishtiában. Bolsenába érve 1263-ban, a Szent Krisztina-templomban misézve, az úrfelmutatás pillanatában a kétely újra a szívébe fészkelte, és legnagyobb meglepetésére a fehér ostyából vér szivárgott a korporáléra, a szent ostya felső része húsdarabbá változott, a szent ostyából pedig a Jézus töviskoronás és véres arca tekintett le rá. Test és vér. Megrémül, hiszen a csoda kételkedéséről árulkodik.¹⁴ Elrejtí a korporáléba a vérző húst, ami legalább 25 helyen nyomot hagy, kirajzolódva benne a szenvedő Krisztus arca. A pap Orvietóba siet a pápához, bűnvallomást téve az isteni csoda cáfolta kételyéről.

11 Vö. P. Browe: *Die ständige Aussetzung des Sacraments im Mittelalter*, in: *Jahrbuch für Liturgiewissenschaft* 7 (1927), 144–148, 145.

12 Vö. Diósi: *Teológiai és gyakorlatbeli hangsúlyeltolódások*, 116.

13 Vö. P. Browe: *Entstehung der Sakramentsandachten*, in: *Jahrbuch für Liturgiewissenschaft* 7 (1929), 83–104, 84–85.

14 Vö. Királymezey T.: *A bolzanói csoda*, in: *Katholikusok lapja* 5 (1928), 266–277, 276.

IV. Orbán pápa Aquinói Szent Tamást és Szent Bonaventúrát bízta meg a csoda kivizsgálásával, meghagyva nekik, hogy a szent ereklyéket Orvietóba hozzassák. Amikor visszafelé jönnek a szent ereklyével és Ricchiaróba érkeznek, nem messze Orvietótól, a pápa kíséretével, a bíborosokkal és Orvieto népével, akiket az áhítat tüze vezérel, a csodás ereklye elé megy. Amikor a két menet találkozott, a pápa himnuszok és imák kíséretében az ereklyét elvette, s így megindult az első spontán úrnapi körmenet.¹⁵ Most érett meg tökéletesen arra az idő, hogy a pápa kimondja Krisztus testének ünnepét, amelyet már sürgetett a liegei, belga Ágoston-rendi Lüttichi Julianna apáca. A szent életű apáca látomásában (1209 körül) a teliholdban egy sötét foltot látott, amely azt jelentette, hogy az egyházban hiányzik egy nagyon fontos ünnep, Krisztus testének az ünnepe. IV. Orbán pápa a csoda hatására így az egész egyház számára kötelező ünnepé nyilvánította az úrnapiját, Corpus Christi ünnepét 1264-ben, időpontként a pünkösdi nyolcadát követő csütörtököt határozta meg. Az úrnapi körmeneteken kívül, de az úrnapi körmenet kapcsán alakultak ki a csütörtöki misealapítványok, amelyet Krisztus Teste-konfraternitások alapítottak, minden héten vagy egy hónapban egyszer körmenetet is tartottak a csütörtöki misén, amikor az Eucharisziát körbehordozták.¹⁶

Az emberek megtapasztalták azt az erőforrást, ami az Eucharisziából, az Isten közelségéből fakadt. Mivel az úrfelmutatás abból a szándékból született, hogy a szent ostyát megmutassák a népnek, az úrnapi körmenet is abból a vágyból, hogy a köztünk lévő istenséget láthassa, imádhassa. Az úrnapi körmenetek nemcsak azt a célt szolgálták, hogy az egyház kimutassa a hitét a köztünk lévő Isten iránt, hanem Krisztus áldását akarta kérni és adni a mindennapi életre, minden emberre. A körmenetben mindenki részt vett kortól

15 Vö. Mester S.-Földi M.: Orvieto „Az Úrnapija Városa”, in: Pesti Napló 86 (1935/139), 14.

16 Nagy-Magyarország területén ilyen volt Kassán, Pozsonyban, Besztercén, Nagyszébenben, Budán. Magyarországon az Úrnapiját elég régóta ünneplik, 1292 és 1298-i okmányokban szerepel, Zsigmond király korában, 1424-ben is történik említés az Úrnapi körmenetről. Vö. Mihályfi Á.: *A nyilvános istentisztelet*, Budapest, 1923, 162.

és nemtől függetlenül, klerikus és laikus egyaránt. Itt a körmenetben egy volt a gazdag és szegény, Isten közelségében más színt öltött a kicsi és a nagy, viszonylagossá vált a hierarchikus közösség, egy közösség volt Krisztusban, az Eucharisziában, ha meg is volt szabva a hierarchikus sorrend a szentségi körmenet alkalmával. A körmenetben az Eucharisztia volt a központ, és az Eucharisziától való távolság mutatta meg a személyek rangját. Rendszerint a muzsikusok, a trombitások, a zenészek indították a körmenetet (a barcelonai 1424-es körmeneti ordó szerint), a zászlósokat, a gyertyavivők követték a város és a dóm gyertyáival két oldalon, majd a vakok, sánták, különböző céhek, molnárok, pékek, katonák. Ezek sorát zárták a kereszthordozók, akiket a klérus követett különböző templomok által rendezett jelenetek bemutatóival. A püspök által vitt Eucharisztia előtt énekesek, ministránsok vonultak gyertyával, majd az „angyalok”, a gyermekek virágszirmokat¹⁷ szórtak az Oltáriszentség előtt. A körmenetet világi hívők tömege zárta. Az egyháziak is hierarchikus sorrendben haladtak, elől a remeték, a kolduló szerzetesek, a monasztikus rend tagjai, a papság, végül az érsek (1336-os milánói körmenet).¹⁸

A körmenet szakralizálta az útvonalat is, ki- és bekapcsolhatta az ünnepi körbe népcsoportokat, falu- és városrészeket, hiszen a körmenet elért a város határaihoz, stációkat is útba ejtett. Ez az időtartamot is befolyásolta: egy úrnapi körmenet 6-8 órát tarthatott (pl. Párizsban, Velencében). Az ember, a nép így rótt le kegyeletét a köztünk lakozó Isten előtt, az önmehtagadás, a fáradság, az áldozathozatal mind az Isten dicsőségét és az ember bűneinek a bocsánatát szolgálta. A körmenetek alkalmával az egyházi szertartásokat, imákat, énekeket külön ordó szabályozta. Nagy gondot fordítottak a körmenet megszervezésére. Különböző jeleneteket is rendeztek, amit a körmenet útvonalán adtak elő. II. Pál pápa 1462-ben

17 A virágok elbűvölő szépségéről lásd: Diósi D.: „A te arcodat keresem, Uram” (Zsolt 27,8). *Puzzle-darabok posztmodern korunk intenkeresőiről/-nek*, Budapest, 2018, 109–113.

18 Vö. Fedeles T.: *Vallásos áhitat, közösségtudat, reprezentáció. A késő középkori körmenetek főbb jellemzői*, in: *Aetas. Történelemtudományi folyóirat* 22 (2007/3), 59–82, 71–72.

Viterbóban egy dízsátorból indult el, útközben bíborosai különböző bibliai jeleneteket adtak elő az út mentén felszerelt pódiumokon. Különböző misztériumdrámákat adtak elő az úrnapi körmenet során, például Budán 1501-ben a szultán mecsetjét adták elő, amely végül a tűz martalékává válik, szimbolizálva, hogy a jelen lévő Úr az, aki megszabadítja az ő népét a török veszedelem elől. Krisztustól, a köztünk lakó Istentől várta a nép a menedéket. Fontos volt az ünnephez méltó környezet is, ezért az utcákat takarították, különböző céhek átvállalták a templomok, utcák, terek díszítését. A körmenet útját fűvel, virágokkal, falevelekkel díszítették, szimbolizálva a Teremtő által adott szépséget, az élet szépségét, a virágzó életet, de a mulandóságot is. A gyermekek virágkoszorút tartottak útközben a kezükben, vagy az Oltáriszentség előtt virágokat hintettek, s csendőket ráztak az Eucharisztia előtt, mint ahogy úrfelmutatáskor is tették. A körmenet útvonalán nemcsak az utcákat, az út mentét, de a házakat és a templomokat is kárpittal, szövetekkel, virágokkal, gyertyákkal díszítették. Különböző nagyságú és számú gyertyát és fáklyát vittek az Oltáriszentség előtt (Konstanzban 1416-ban 600 gyertyát, Nürnbergben 3 kg-os gyertyát). Eleinte az Oltáriszentséget kehelyben, pyxisben letakarva vitték, majd fokozatosan a XIV. századtól látható módon monstranciában hordozták körbe.¹⁹

Az úrnapi körmenet alkalmából történtek visszaélések, mivel sok esetben profán elemek is bekerültek az egyes eseményekbe. A körmenethez társult színészek, mutatványosok, vagy akár a világi előadások is a papságot gúnyolva veszélyeztették a körmenetek szakralitását. A reformáció követői sokszor, több ízben is gúny tárgyává tették az Eucharisziát a körmenetek alkalmával, mondván, hogy a papok Istent csecsemőnek tekintik, s vénasszonyok módjára hordozzák karjukban azt. Boroszlóban a zsidók az Eucharisziát megszenteltelenítették, késsel szúrták át, ami vérezni kezdett, a meggyalázást jelezvén az egyházi előjárásnak, a püspök körmenetben vitte vissza a Krisztus Teste-templomba, ezáltal a szakralitást helyreállítva. De fordítva is történt visszaélés, amikor az úrnapi körmenet során (Pozsonyban 1446-ban) a zsidók házaik fosztották ki, törtek be a

19 Vö. Fedeles: 74-77.

zsinagógájukba. Több zsinat fellépett a visszaélések ellen (Prága 1361, Basel 1435), be is tiltva az előadásokat.²⁰ A mi mai rituálénk előírja (a római szertartáskönyv nem írja elő), hogy templomon kívül négy oltár állítható, ahol külön evangéliumok énekelhetők, s a végén szentségi áldás adható. Ez a négy égtáj felé való evangéliumi éneklés Németországban keletkezett, ezt tartották a viharok és elemi csapások, gonosz szellemek elleni leghathatósabb fegyvernek, védelemnek.²¹

Az Eucharisztia megünneplésének, az úrnapi bevezetésének fokozatos gazdagodó liturgiája magával hozta, hogy az Oltáriszentséget körmenetben hordozható díszes mennyezet, baldachin alatt viszik. A szó eredetileg keleti selyemszövetet jelölt, s olasz kereskedők hozták Európába. Az olasz balduccho szó arra utal, hogy ez a szövet Bagdadból származik. Ebből az értékes szövetből különböző ruhákat, királyi palástot, baldekinót készítettek. A hordozható díszes mennyezet a szövet neve után baldachinus lett. Európában a XIV. században terjedt el, de később, ha a mennyezet nem szövetből, hanem fából és fémből készült, akkor is a baldachin szó használata vált általánossá. A keleti kultúrákban már régóta használatos volt sátorfedő, hogy a nap hevétől megvédjék az embert. Elsőként az uralkodók feje felett tartották, akiknek személyéhez bizonyos szakrális jelleg társult, így a baldachin, a sátor az isteni és emberi hatalom és méltóság jelképévé vált, hatalmi és vallási szimbólummal bírt. A keresztény Bizáncban már említik a császári méltóságjelvényeként, amely aranyból készült. Rómában a Quattro Coronati templomban egy XIII. századi freskón már látható a pápa felett egy baldachin, amelyet egy klerikus tart. Az 1143-as Benedictus Canonicus Ordóban említés történik a baldachinról. 1198 körül Censius kardinális Ordójában már kifejezetten azt említi, hogy az újonnan megválasztott pápa baldachin alatt vonuljon az oltárhoz. Az úrnapi körmenetek elterjedésével ez a kifejezetten hatalmi méltóságot jelképező tárgy az Eucharisztia szolgálatába kerül. Magyarországon egy 1424-es szöveg említi az Eucharisztia, Krisztus testének körmenetben való vitelét, baldachinra nincs utalás, de korabeli ábrázolásokon megfigyelhető, ahogy négy fehér ruhás személy a monstranciát vivő pap

20 Vö. Fedeles: 77–80.

21 Vö. Mihályfi: 630.

felett tartja a baldachint. A barokk korban megjelennek a gazdag díszítésű baldachinos oltárok a szentségház felett.²²

A baldachin rítushoz kötődő szerepe a nomád és zsidó hagyományokra vezethető vissza. A baldachin a nomád sátorra emlékeztet, ami védelmet nyújtott. A zsidó hagyományban szent sátor alatt vitték be az újonnan elkészült zsinagógába a Tórárt. A zsidó házasulandók is szent sátor, baldachin alatt állnak, ami az isteni oltalmat szimbolizálja, a felépítendő családi otthont jelképezi. A baldachin fentről nézve elrejt, alulról nézve az égit, a menyeyit jelképezi. A baldachin alatt lévő személy az Isten által kapott hatalom letéteményese is.²³ A körmenetben a baldachin alatt a köztünk lakozó istenség méltó hajlékot kap. Az Isten házából kivonuló istenség kint, a körmenetben a baldachin alatt nyer védelmező otthont és lakást. A pap, aki Krisztust képviseli, Isten által kapott hatalom letéteményese lesz, aki felhatalmazást kap, hogy Krisztust vigye a körmenetben. A baldachin a földi zárándokúton zárándokoló egyházat testesíti meg az Eucharisziával, amely a menyeyre mutat, a mennyországba nyílik. A baldachin igazán méltó arra, hogy Isten Fíának oltalmat és lakóhelyet nyújtson akár a körmenetben, akár a szentély háza fölött. A baldachin az Eucharisztia színterévé változik, szentségháza lesz az Oltáriszentségnek.

Az úrnapi körmenet liturgikus gyakorlatát szemlélve bátran kijelenthetjük, hogy nem más, mint az úrfelmutatás megnyújtása, meghosszabbítása. Korban és időben is egymásra mutat. A körmenetben az imák, az énekek, különböző misztériumdrámák az Oltáriszentség imádatát szolgálták, mint ahogy az úrfelmutatáskor is történt. Az útmenti díszítések, a virágkoszorúk, a csengők, a gyertyák, az úrfelmutatás körüli szertartást idézik, maga a baldachin pedig szentségházzá válik az Eucharisziának. Az úrnapi körmenet lényegében az úrfelmutatás pillanatának a meghosszabbítása időben és térben, a köztünk lakozó istenséget, az élő Krisztust kiragadva a szentmiséből behelyezték a hívek életébe, mindennapjaiba.²⁴

22 Vö. Sz. Jónás I.: *A baldachin eredete és szerepe a középkori Európában*, in: Praeconia 11 (2016/1), 76–82, 76–78; 82.

23 Vö. N. Gardin–R. Olorenshaw–J. Gardin–O. Klein: *Szimbólumok lexikona* (ford. Sóvágó K.), Debrecen, 2009, 61.

24 Vö. Browe: *Entstehung der Sakramentsandachten*, 85.